

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, LIPANJ 1971. GODIŠTE XVIII

LINGVISTIČKO ODREĐENJE HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Stjepan Babić

Hrvatski i srpski književni jezik lingvistički su veoma zanimljiva pojava. Tako su bliski da ih neki smatraju jednim jezikom, a opet su tako različiti da to nipošto ne može biti jedinstven književni jezik. Jedinstvenim se smatrao samo kad se nesvjesno zanemarilo veliko mnoštvo osobitosti jednoga i drugoga jezika ili kad se to činilo svjesno s posebnim računom. S druge strane i onima koji su smatrali da su to dva jezika bilo je jasno da to nisu dva jezika onako kao što su ruski i češki, češki i poljski. Što su zapravo, znanost nije jasno utvrdila, iako je tim problemom zaokupljena više od jednog stoljeća. Mora se reći da studioznijih pokušaja i nije bilo jer životna stvarnost nije tražila da se to pitanje hitno i jednoznačno riješi, a slavistička je znanost imala prećih zadataka. Praktičan je to problem postao kad su se Hrvati i Srbi našli u jednoj državi. Ali tada se rješenje nastojalo postići uglavnom kratkim postupkom. Odgovor na pitanje »Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku?« koji je već prije trideset godina dao Petar Guberina¹ bio je jasan i jednoznačan, na visini suvremene lingvistike, ali ipak nije postao općom svojinom naše svijesti jer njegovi istomišljenici nisu bili desosirovski, strukturalistički obrazovani da bi uspješno mogli razrađivati njegove ideje, on sam nije to nastavio, a njegovi su protivnici uspjeli pozitivan odjek u javnosti²

¹ Usp. P. Guberina i K. Krstić: Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, I dio: Lingvistička rasprava o hrvatskom književnom jeziku, MH, Zagreb, 1940, str. 7-74.

² Sve pokazuje da je Komunistička partija Hrvatske prihvatila Guberinino učenje. U predgovoru knjižici prof. Ive Frola izdavač Hrvatska naklada napisao je i ovo:

»Srpski i hrvatski književni jezik nesumnjivo su upravo neobično srodni, bliski. U narodu nije uvijek lako ustanoviti, gdje prestaje hrvatski, a gdje počinje srpski jezik, a to nije moglo ostati bez utjecaja na ta dva književna jezika. Pa ipak to nije jedan, istovjetan jezik, kao što to lako može ustanoviti svatko, tko pažljivije usporedi njihove gramatike, pravopise i jezična blaga. Koliko je god jasno, da treba suzbijati svaki pokušaj da se u mjetno, nasilno produbljuju razlike između ta dva bratska i toliko srodna književna

ugušiti pseudolingvističkim skretanjem na nelingvističke kolosijeke. Kasnije političke prilike nisu dopuštale da se o tome ozbiljno lingvistički raspravlja.

Suvremena jezična kretanja prisilila su nas da to pitanje opet stavimo u središte svojih razmatranja jer o odgovoru na nj zavisi čitavo mnoštvo praktičnih djelatnosti, i mnogo više od toga. Svjesni te važnosti, hrvatski su lingvisti prihvatili učenje o varijantama jer s genetsko-tipološke strane one dobro označuju odnos između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, a s druge strane dale su nam podlogu na kojoj smo mogli sačuvati posebnost svoga književnoga jezika. Kako je varijanta neprikladan izraz za naziv jezika, opravdanost da hrvatski književni jezik nazovemo njegovim pravim imenom obrazlagali smo funkcionalnim, osjećajnim, političkim i pravnim razlozima. Svjesni smo bili da time nije odgovoreno na pitanje što je on lingvistički. Je li poseban jezik ili nije? Danas možemo jasno odgovoriti i na to pitanje. Dobili smo za nj čvrstu osnovicu u knjizi Dalibora Brozovića *Standardni jezik*.³ Njegova plodna lingvistička misao obogatila je suvremenu znanost spoznajama koje otvaraju nove vidike. On u toj knjizi u prva dva članka raspravlja o standardnosti standardnih jezika, dakle o lingvističkome području za koje se s pravom može reći da je još jučer bilo sasvim nerazvijeno.⁴ Brozović iznosi veći broj pojmova kao što su *organičnost/neorganičnost, konkretnost/nekonkretnost, viši/nži hijerarijski stupanj, skupina govora, dijalekt, skupina dijalekata, standardni jezik* i dr. Time nam je dao u ruke znanstveni aparat kojim možemo uspješno raspraviti što je to hrvatski standardni jezik⁵ i kakvo je njegovo mjesto među drugim standardnim jezicima. Brozović i sam o tome raspravlja, ali mi raspravu moramo proširiti jer Brozovićev zaključak da je hrvatski standardni jezik samo varijanta nije potpuno u skladu s njegovim kriterijima.

jezika, toliko bi opet bilo pogrešno pokušati nasilno, umjetno izbrisati svaku razliku između njih i stvarati neki umjetni srpsko-hrvatski književni jezik. Naši radnici, koji se po prirodi svog socijalnog i ekonomskog položaja moraju kretati po čitavom području Jugoslavije, često su skloni u praksi izmiješati sve elemente jednog i drugog jezika i, prema tome, govoriti i pisati nekim jezikom, koji predstavlja neku umjetnu, a ne prirodnu smjesu jednog i drugog književnog jezika. Ova knjižica treba im poslužiti, da se toga oslobode, da se naviknu pravilno pisati svojim vlastitim narodnim jezikom. Takvo pisanje, razumije se, nije i ne smije biti vezano ni sa kakvim šovinističkim osjećajem, pa će prema tome biti daleko i od svake pomisli, da se na taj način stvara neki jaz između dva bratska naroda, kao što to nastoje postići neki reakcionarni elementi i u hrvatskom i u srpskom narodu.» (Str. 6, isticanja izdavačeva.)

Konačno, ni izričito spominjanje hrvatskoga jezika u Odluci Avnoja od 15. siječnja 1944, ni u Odluci o »Službenom listu DFJ« ni u drugim zakonskim aktima u početku socijalističke Jugoslavije (v. *Jezik*, XVI, str. 140-142) nije palo s neba.

³ MH, Zagreb, 1970. Opći prikaz V. Zečević donijeli smo u prošlom broju *Jezika*.

⁴ Usp. što o tome kaže R. Katičić, *Jezik*, XVII, str. 103 (posljednja dva odlomka) i str. 104 (prvi odlomak).

⁵ Iako ne smatram da je naziv standardni jezik imale bolji od naziva književni jezik, drugi ima nekih prednosti kojih prvi nema, ipak privremeno, u ovome članku, prihvaćam naziv standardni jezik kako bi u tom pogledu bilo sve jasno bez posebnih objašnjenja.

Kao polazište možemo prihvatiti njegovu postavku da hrvatski i srpski dijalekti tvore jedan dijasistem. Iako pojam dijasistema nije potpuno jasan⁶, ipak možemo odatle poći jer Brozović dobro razlikuje dijalekte od standardnih jezika, a nas ovdje ne zanima položaj dijalekata,⁷ nego upravo standardnih jezika. Koliko i jedne i druge smatra jezicima, on za to uzima neutralan naziv idiom pa idiome onda klasificira prema tri kriterija: organski/neorganski, konkretnost/nekonkretnost, viši/niži hijerarhijski stupanj. Prvim se kriterijem razlikuju dijalekti, koji su organski, od standardnih jezika, koji su neorganski. Kako to podjednako vrijedi i za hrvatski i za srpski standardni jezik, na prvom se kriteriju ne moramo više zadržavati. Zaustavit ćemo se na drugom i trećem.

Zapravo i drugi se kriterij odnosi podjednako na oba standardna jezika i on sam nije sporan. Brozović jasno kaže: »Konkretnom možemo smatrati samo dvije kategorije idioma: mjesni govor i standardni jezik.«⁸ To možemo prihvatiti u cijelosti. Pa i zaključak toga kriterija: »Sve su ostale kategorije idiomâ nek o n k r e t n e u opisanom smislu, a ako se radi o organskim idiomima hijerarhijski višima od mjesnoga govora, onda su oni ne samo nekonkretni, nego i a p s t r a k t n i.«⁹ Sve bi dakle bilo u redu da Brozović ne spominje i treći standardni jezik: hrvatskosrpski, ili kad ga već spominje da jasno kaže kako je to nekonkretni (i apstraktan?). Ali Brozović to ne čini, nego hrvatski i srpski standardni jezik smatra varijantama toga trećega standardnoga jezika i to posebno dokazuje (str. 35. i d.), ali ne kaže jasno da li su i te varijante zato konkretni jezici ili nisu. Kad govori o odnosu među slavenskim standardnim jezicima, Brozović barata s hs. standardnim jezikom, ali uvijek posebno navodi i njegove dvije varijante. Da nešto s time nije u redu, pokazuje već i Brozovićeva rang-lista slavenskih standardnih jezika. Uzimajući pojedine kriterije, dobiva različite redoslijede:

a) po kvaliteti pojedinih standardnih jezika kao nacionalnih jezičnih instrumenata internacionalne civilizacije:

1. ruski i poljski
2. češki

⁶ Objašnjenje koje on daje u knjizi (str. 14) i u Kritici, 16 (str. 11) nije dovoljno, to više što jedina definicija u Simeonovu Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva nije istovjetna. Pojam dijasistema bit će jasniji kad se pročita i ono što o tome Brozović kaže u raspravi Mjesto hrvatsko-srpskoga jezika u slavenskoj jezičnoj porodici. Radovi ANU BiH, XXXV, Odj. društv. nauka, knjiga 12, str. 130. (Sažetak je u rečenici: »Sve apstraktne sisteme nazivamo dijasistemima.«)

⁷ Preopširno bi bilo o tome ovdje raspravljati, udaljilo bi nas od osnovne teme, a nije bitno za ono što želim razjasniti. Inače, to bi pitanje trebalo objasniti zajedno s pojmom dijasistem. Naime neki činjenicom da su čakavsko i kajkavsko narječje pa čak i govori u jednom narječju opisno mjereno različiti od hrvatskoga i srpskoga standardnoga jezika pred neupućenima demagoški paradiraju, npr. P. Ivić 28. 2. 1969. u Narodnom univerzitetu u Sarajevu, a donekle i u počasnom broju Zore, Mostar, 1968/69, str. 24.

⁸ N. d., str. 12.

⁹ Isto.

3. slovački i srpska varijanta
 4. bjeloruski i hrvatska varijanta
 5. makedonski i bugarski
 6. ukrajinski i donjolужиčki
 7. slovenski i gornjolужиčki
 8. hrvatskosrpski
- b) po načinu formiranja i funkcioniranja:
1. ruski, poljski, donjolужиčki
 2. gornjolужиčki
 3. bjeloruski, ukrajinski, slovački, makedonski, bugarski
 4. češki i obje hs. varijante
 5. slovenski
 6. hrvatskosrpski
- c) po karakteru osnovice i odnosu prema naciji:
1. ruski i češki
 2. poljski i slovački
 3. bjeloruski
 4. slovenski, makedonski, bugarski i obje varijante hs.
 5. ukrajinski i oba lužičkosrpska
 6. hrvatskosrpski
- d) po odnosu prema drugim standardnim jezicima:
1. poljski
 2. srpska varijanta
 3. ruski i hrvatska varijanta
 4. češki i hrvatskosrpski
 5. bjeloruski, ukrajinski, slovački
 6. makedonski i bugarski
 7. donjolужиčki i slovenski
 8. gornjolужиčki

Svaki put je hrvatskosrpski iza svojih varijanata, a tri puta (od svega četiri!) čak na dnu ljestvice.

Odakle ta razlika? Brozović sam kaže: »Analiza podataka koji su doveli do tako različitih položaja na rang-listama pokazuje da slab plasman hrvatskosrpskog standardnog jezika najvećim dijelom potječe zapravo od njegovih varijanata: od činjenice da postoje i od činjenica koje su uzrokovale njihov postanak.«¹⁰

I ja uzrok tome položaju vidim u odnosu hs. standardni jezik ~ varijante, samo težište krivnje ne vidim u varijantama, nego upravo u hs. standardnom jeziku. Varijante kao jezici imaju dobro mjesto na ljestvici i kad bismo odba-

¹⁰ N. d., str. 60.

cili hs. standardni jezik, sve bi bilo u redu.¹¹ Ali ako ga već ne odbacujemo, treba mu dati mjesto koje mu po Brozovićevim kriterijima pripada.

Brozović ne uspoređuje kategorije iste vrijednosti. Svi slavenski standardni jezici i obje »varijante« pripadaju istoj kategoriji, a hs. »standardni« jezik drugoj. Kao što je dijalekat nekonkretan prema mjesnom govoru, tako isto hs. standardni jezik mora biti nekonkretan prema hrvatskom i srpskom koji su konkretni standardni jezici. To u jednom smislu priznaje i sam Brozović: »To znači da nacionalno nehomogen standardni jezik egzistira u principu zapravo samo apstraktno, ali praktički se realizira i u pismu i u govoru gotovo samo u vidu varijanata.«¹² Ipak to ne uzima u obzir kad s hs. postupa kao s konkretnim jezikom.

Da je hs. standardni jezik i nekonkretan (i apstraktan), potvrđuje i praksa. Odavno je već mnogima bilo jasno da se ne može tako govoriti i pisati da to bude i hrvatski i srpski, nego se govori i piše ili hrvatski ili srpski ili ni hrvatski ni srpski. Što je to lingvistički, dosad je bilo teže objasniti. Sada, pomoću Brozovićeve kriterija konkretnost/nekonkretnost, to je jednostavnije, jer je njegovo određenje toga kriterija potpuno jasno:

»K o n k r e t n i m a možemo smatrati samo dvije kategorije idioma: mjesni govor i standardni jezik. Samo takvi idiomi imaju jasno definiran inventar svoje supstancije i jasno definiranu strukturu – tako da se u načelu može dati određen odgovor za bilo koji element supstancije i strukture ako se postavi pitanje da li ulazi u normu ili ostaje izvan nje. Ovdje je ‚norma‘ shvaćena u širem lingvističkom smislu, ne misli se samo na tzv. preskriptivnu normu kao plod standardizacionih procesa nego i na normu jezičnog osjećaja u kolektivu koji se služi danim idiomom. Naravno, ukoliko se radi o standardnom jeziku, onda funkcioniра i preskriptivna norma.«¹³

Kad to prihvatimo, a mislim da je to nemoguće pobiti i ne prihvatiti, tada jasno proizlazi da su hrvatski i srpski standardni jezici konkretni, a hs. standardni jezik nekonkretan (i apstraktan).

Ono što hrvatski i srpski standardni jezik čini konkretnima jest norma. N o r m a jasno određuje što kojemu od njih pripada. Brozović je dobro na-

¹¹ Izvlačeći zaključke iz pouka tih ljestvica B. Finka je rekao: »Prihvatimo li Brozovićeve kriterije o standardnosti, onda i s toga gledišta izlazi da je hs. standardni jezik umjetna tvorevina i da nema uvjeta da posluži kao standardni jezik više raznorodnih nacionalnih kultura. Zato je i svaka težnja prema stvaranju toga jezika kao standardnoga u direktnoj suprotnosti sa samom svrhom i potrebom jezičnoga standarda. Nasuprot tome, i hrvatski i srpski standardni jezik pokazuju svaki za sebe visok stupanj standardnosti pa je očito da vrše funkciju standardnih jezika. Otuda je jasna naša obaveza: treba da njegujemo svoje nacionalne standardne jezike. Samo se po sebi razumije da se standardni jezik hrvatski i srpski ne mogu umjetno znatnije ni udaljavati ni osjetnije približavati. Udaljavanju je brana zajednička lingvistička podloga, a unifikaciji se suprotstavlja izgrađena standardnost određena drukčijom jezično-kulturnom fizionomijom svake naše nacije.« (Iz diskusije o Brozovićevoj knjizi u Zagrebačkom lingvističkom krugu 15. prosinca 1970.)

¹² N. d., str. 38.

¹³ Isto, str. 12.

glasio da to nije samo preskriptivna norma, nego i norma jezičnog osjećaja. Naime kad bismo sudili po normativnim priručnicima kao što je Pravopisni rječnik Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika, mogli bismo krivo zaključiti da nema ni hrvatske ni srpske norme, nego da postoji samo hrvatskosrpska, i tek bi po tome hrvatskosrpski standardni jezik bio konkretan. Ali unatoč takvim priručnicima gotovo je uvijek jasno što je hrvatsko, a što srpsko, a što je zajedničko. Tokom stoljeća oblikovao se takav jezični osjećaj koji jasno razlikuje jedno od drugoga. Na pitanje: kako se što kaže hrvatski, ili kako se što kaže srpski, odgovor je gotovo uvijek jednoznačan,¹⁴ a na pitanje kako se što kaže hrvatskosrpski, često je dvoznačan, alternativan.¹⁵

Mislim da je već i ovo bilo dovoljno da pokaže kako su hrvatski i srpski posebni standardni jezici, ali bit će korisno da to potkrijepimo i drugim Brozovićevim razlozima.

Kad Brozović određuje standardni jezik, on mu daje takva obilježja po kojima jasno izlazi da je hrvatski književni jezik poseban standardni jezik. On naime kaže:

»Bitno je za definiciju standardnog jezika da je on autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije.«¹⁶

Ako se zapitamo, zadovoljava li hrvatski standardni jezik ovu definiciju, moramo odgovoriti potvrdno. Provjerimo to:

- Je li normiran? - Jest.
- Je li funkcionalno polivalentan? - Jest.
- Jesu li Hrvati uključeni u internacionalnu civilizaciju? - Jesu.
- Služe li se u njoj svojim idiomom? - Služe.

I ne samo to. Hrvatski se standardni jezik normira nezavisno od srpskoga. Djelovanje hrvatskih vukovaca znači doduše približenje srpskom standardnom

¹⁴ Mislim da su zato Guberina i Krstić u određivanju razlika dobro postupili kad su se oslonili na hrvatski jezični osjećaj. Ono nekoliko pogrešaka nipošto ne obezvrđuje njihov postupak. Dakako da bi rezultati bili još bolji da su primijenili postupke kojim bi taj osjećaj provjeravali.

¹⁵ Drugo je pitanje koliki je postotak tih alternativnih odgovora. Jasno je da nije samo 0,5 posto jer zbog takva postotka ne bi imalo smisla praktički inzistirati na nekoj posebnosti hrvatskoga standardnoga jezika. D. Brozović u knjizi Rječnik jezika ili jezik rječnika, Zgb, 1969, str. 62, iznosi taj postotak, ali strogo ograničen na jedan znanstveni postupak, a neki su, ne razumjevši o čemu je zapravo riječ, ili glumeći da ne razumiju, zlorado likovali zbog toga podatka i tako prisilili Brozovića da objašnjava što je posrijedi (usp. Odjek, 15. I. 1971. str. 9. i 10). Koliko je zapravo tih alternacija (razlika), nitko nije izračunao pa se može samo nagađati. Prema procjeni na 26 uzoraka iz Politike od 28. 3. 1971. (zastupana je gotovo svaka stranica da tekst bude što raznovrsniji) ima 7 690 riječi i kad bi se ti odlomci priredili kao hrvatski tekst, trebalo bi mijenjati 732 riječi, što iznosi 9,6% (na razlike e/i/e, je, i otpadaju 274 riječi ili 3,7 %).

¹⁶ N. d., str. 28.

jeziku, ali s normativnoga gledišta ostaje samostalan način normiranja hrvatskoga jezika za Hrvate. Uz to valja ovdje naglasiti da zbog snažne osobnosti hrvatskoga standardnoga jezika hrvatski vukovci nisu uspjeli u onoj mjeri u kojoj su željeli. Pokušaj potpunog ukidanja hrvatske jezične norme Novosadskim dogovorom i kasnijim djelima nije uspio i u životu hrvatskoga književnoga jezika značit će samo veoma kratko prolazno razdoblje.

Ovdje je važno naglasiti i to da su se Hrvati sa svojim današnjim standardnim jezikom uključili u međunarodnu civilizaciju nezavisno od Srba i prije njih, a to nije bez utjecaja i na sam lik standardnog jezika.

Sve je to bilo važno istaknuti jer je hrvatski standardni jezik upravo po tim obilježjima poseban standardni jezik,¹⁷ a ne po svome odnosu prema mozaiku hrvatskih i srpskih dijalekata i po svome mjestu među slavenskim jezicima kao dijelu indoevropske jezične zajednice. Tako misli i Brozović jer nakon malo prije navedene definicije kaže:

»U toj definiciji nema mjesta za pitanje ima li taj idiom lingvistički rang jezika, što znači da se standardni jezik može formirati i na podlozi koja, s lingvističkog stanovišta, ima dijalekatski rang. Prema tome, činjenice koje određuju lingvistički rang pojedinih dijasistema pripadaju isključivo komparativistici ili dijalektologiji, tj. mogu se ustanoviti isključivo u s p o r e đ i v a n j e m s drugim dijasistemima, a standardnost jednog idioma određuju činjenice koje se mogu ustanoviti u n j e m u s a m o m e.«¹⁸

Iz svega jasno izlazi da hrvatskosrpski kao slavenski jezik ne pripada istoj razini kao hrvatski i srpski standardni jezik. Ako i govorimo o h s . s t a n d a r d n o m jeziku, što je po mojem mišljenju neopravdano jer takva jezika nema, onda valja naglasiti da je to nekonkretan jezik, i da mu je na hijerarhijskoj ljestvici mjesto za stupanj više nego što ga imaju slavenski standardni jezici. Dakle tzv. hrvatskosrpski standardni jezik na istoj je razini na kojoj bi bio i čehoslovački standardni jezik ili bugarskomakedonski standardni jezik, kad bi tko baratao takvim pojmovima.¹⁹

Sve to jasno pokazuje da je prema Brozovićevim kriterijima jedino valjan ovakav zaključak: na jednom dijasistemu izgrađena su dva standardna jezika: hrvatski i srpski, a ne dvije varijante jednoga standardnoga jezika.²⁰

¹⁷ Usp. Katičićeve misli iznesene u Jeziku, XVII, str. 103, četvrti odlomak.

¹⁸ N. d., str. 28. i 29.

¹⁹ »Hrvatskosrpski standardni jezik bio bi po standardnosti za nijansu ispred hrvatsko-slovenskoga standardnoga jezika, samo što ni Hrvatima ni Slovincima ne pada na um da se igraju jezičnostandardnih utopija, dok se kod nas pokušavalo da se ovjerena hrvatska i srpska jezična standardnost proglasi utopijom, a utopija jezičnim standardom.« (B. Finka, usp. bilj. 11.)

²⁰ U ovom se razmatranju namjerno nisam osvrtao na jezičnu situaciju u BiH i Crnoj Gori jer to za određenje hrvatskoga standardnoga jezika nije od većega značenja. Inače je to zanimljivo područje, posebno u BiH. Jezična situacija u BiH samo potvrđuje tvrdnju da h s . s t a n d a r d n i jezik ne postoji kao konkretan jezik. Kad bi postojao, BiH bi ga prva primijenila u službenoj upotrebi. Kako ne želi dati prevlast ni hrv. ni srp. standardnom jeziku, niti želi dopustiti stalno dvojstvo pristupa se izgradnji posebnoga bh standardnoga je-

Nadam se da će se u tome sa mnom složiti i D. Brozović jer sam samo iz njegovih premisa izveo logičan zaključak.²¹ Time je, mislim konačno, hrvatskome književnom jeziku i lingvistički određeno jasno mjesto.

Na kraju neće biti suvišan odgovor na pitanje kako to da sam Brozović nije došao do toga zaključka. Razloga ima nekoliko.

Kao prvo može se reći da je Brozović u razmišljanju o standardnim jezicima dopro dosad najdalje, ne samo u slavistici nego, nije presmjelo tvrditi, i u lingvistici uopće. Došavši do cijeloga niza važnih spoznaja o standardnome jeziku, nije ih stigao u svakoj pojedinosti dovoljno povezati.

Drugi je razlog u tome što Brozović ima mnogo novih ideja, ali katkada nema dovoljno strpljenja da ih sve podjednako precizno razradi. Tako on npr. kaže:

»Naprotiv, za odluku ima li koji idiom karakter *s t a n d a r d n o g j e z i k a* neće uopće biti relevantni podaci o njegovoj supstanciji i strukturi, nego samo ova tri faktora: 1) njegova priroda kao komunikacionog i ekspresionog instrumenta određene civilizacije, 2) njegove funkcionalne kvalitete kao takva instrumenta i, konačno, 3) karakter same civilizacije o kojoj se radi.«²²

zika. Na to jasno upućuje 6. zaključak zajedničkoga dokumenta što su ga 17. veljače 1971. donijele komisije CK SK BiH, Sekretarijat CK SK BiH i Izvršni odbor Republičke konferencije SSRN BiH. Glavnina 6. zaključka glasi:

»6. Zajednički život i zajedničke institucije: društvene, političke i druge zahtijevaju normiranje književnog jezika kao kolektivnog sredstva izražavanja u službenoj upotrebi: u školama, administraciji, sredstvima javnog informisanja i dr.

Utvrđivanje standardnog bosanskohercegovačkog književno-jezičnog izraza treba da bude rezultat šireg društvenog dogovora na osnovu prethodnih sociolingvističkih ispitivanja.

Osnova općeg standardnog jezičnog izraza u službenoj upotrebi u SRBiH čini ijekavski književni izgovor i druge autohtone jezičke osobine.

Radi potpunijeg utvrđivanja bosanskohercegovačkog standardnog jezičkog izraza potrebno je dati punu podršku inicijativama:

- da se (...) pokrene sistematski naučnoistraživački rad i time osigura stručnu argumentaciju za *normiranje kolektivnog književnojezičkog izraza* u administraciji, sredstvima javnog informisanja i drugim javnim institucijama u SRBiH;

- da se razmotri kadrovska struktura (s posebnim osvrtom na nacionalni sastav) u svim institucijama koje neposredno utiču na *stvaranje standardnog jezičnog izraza u Bosni i Hercegovini*. . .« (Odjek, 1. travnja 1971, str. 23, isticanja moja.) Što je riječju izraz izbjegnuta riječ *jezik*, u biti ne mijenja ništa. Ipak, lingvističko određenje bit će moguće tek ako se taj standardni izraz oblikuje.

²¹ Do toga zaključka dolazi svatko tko do kraja razmišlja o odrednicama standardnoga jezika. Zanimljiva potvrda tome jedan je od zaključaka koje je Organizacija SK Hrvatske osnovnih škola u Đakovu donijela na svojem sastanku 17. ožujka 1971:

»1. Još uvijek su prisutne unitarističke koncepcije u jeziku koje se suprotstavljaju svim suvremenim tečevinama u razvoju hrvatske kulture. Iako je problem varijanata u nas danas znanstveno neobrađen, jasno nam je da su se na osnovu jednog lingvističkog blaga izgradila dva standardna književna jezika, hrvatski i srpski, i da se kao takvi službeno upotrebljavaju u školi. Prema tome nastavni jezik u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj je hrvatski književni jezik i nastavnici se u procesu nastave moraju isključivo služiti standardnim normama hrvatskoga književnog jezika.«

²² N. d., str. 28.

U prvi tren smatrao sam to mjesto ključnim, ali razmišljajući o njemu, shvatio sam da je to tako općenito rečeno da ne može praktički poslužiti ni za kakve dalje zaključke. Što je to jezična *priroda* (kao lingvistički naziv), kako se određuje *karakter civilizacije*? Brozović neprestano ističe civilizaciju kao važan element u određivanju standardnog jezika, u čemu se s njime moramo složiti, ali ne kaže što je s kulturom. Razumijeva li on pod civilizacijom i kulturu? Ako ne razumijeva, zar ona nema nikakve uloge, zar nije važna u oblikovanju srodnih jezika, posebno hrvatskoga i srpskoga? Ako razumijeva, kakvim kriterijima da taj element pobliže odredimo? I samo njegovo tvrđenje da »za odluku ima li koji idiom karakter standardnog jezika neće uopće biti relevantni podaci o njegovoj supstanciji i strukturi« nisu bez krupnih pitanja. Što je to supstancija, a što je struktura? Može li biti dvaju standardnih jezika, ako im je supstancija i struktura potpuno ista? Ja mislim da ne može, a to misli i Brozović jer ih uzima u obzir kad govori o varijantama: »A ako pak, obratno, u supstanciji i strukturi dvaju standardnih jezika istog dijalekta nema važnijih razlika, onda se približavamo pojmu *varijanta standardnog jezika*.«²³ Ono što na jednom mjestu odbacuje uračunava na drugom. To pokazuje da se Brozović nije u svakoj prilici mogao rastaviti od svoga snažnoga komparativističkoga gledanja,²⁴ i u tome ja vidim bit problema. Supstanciju i strukturu treba uvijek uzimati u obzir, samo što se s genetsko-tipološkoga gledišta neke razlike smiju zanemariti, a s gledišta standardnoga jezika ne smiju.

Da hrvatski i srpski standardni jezik promatra kao varijante, navelo ga je njegovo i naše dosada općenito prihvaćeno mišljenje.²⁵ To mišljenje ne treba ni danas odbaciti, samo ga treba precizirati: hrvatski i srpski standardni jezik varijante su genetsko-tipološki mjereno, ali to nimalo ne umanjuje njihovu posebnost s gledišta standardnosti standardnih jezika.

²³ N. d., str. 33.

²⁴ To je ona ista tradicionalistička snaga promatranja koju često susrećemo kad našu jezičnu situaciju želimo protumačiti stranim slavistima. Naše riječi o *standardnom jeziku* oni obično primaju svojim komparativističkim shvaćanjima o slavenskim *organskim jezicima*. Teško je shvatiti da hrvatski standardni jezik koji u srpskom ima veoma bliskoga srodnika nije zato ništa manje poseban standardni jezik od poljskoga koji tako bliskoga srodnika nema.

²⁵ To je i fizički vidljivo jer u knjigu uklapa dijelove rasprave *O problemu varijanata*, što je zapravo njegov diskusijski prilog na sarajevskom kongresu (usp. npr. *Standardni jezik*, str. 35–38. i *Jezik*, XIII, str. 35–36).

NOVOSADSKI DOGOVOR ODBAČEN

IZJAVA MATICE HRVATSKE

Matica hrvatska prihvatila je godine 1954. Novosadski dogovor, unatoč sumnjama i bojaznima koje su već tada postojale, vjerujući da on može poslužiti kao prilog boljim odnosima među narodima koji su svoje književne jezike izgradili na srodnoj dijalekatskoj podlozi i žive u federativnoj zajednici.

U godinama koje su od tada prošle to se uvjerenje nije potvrdilo. Novosadski se dogovor, naprotiv, pokazao neprikladan da se na njemu zasnjuju ravnopravni jezični odnosi. Polazeći od uopćene izjave o jezičnom jedinstvu, on je od samog početka omogućivao samovoljna tumačenja pa i takva koja niječu samobitnost hrvatskog književnog jezika i tobože oslobađaju obveze da se poštuje njegova prostorna i povijesna cjelovitost. Zbog takvih se tumačenja Novosadski dogovor pretvorio u sredstvo za opravdavanje jezične neravnopravnosti i za nametanje srpskog književnog jezika ekavskog tipa. A gdje i nije bilo takve namjere, Novosadski dogovor se pretvorio u stalni izvor nesporazuma i u zapreku da se naša jezična stvarnost istinski uoči i znanstveno protumači. I u svakodnevnoj primjeni pokazao se kao neprikladan jer se jezična snošljivost može temeljiti samo na uzajamnom poštivanju individualnosti i prirodnih jezičnih prava, a ne na proglašavanju jedinstva pod svaku cijenu koje je često i nijekanje obojih.

Zbog svega toga Matica hrvatska odriče se Novosadskog dogovora smatrajući ga bespredmetnim i nevažećim, jer ga je i povijesna zbilja već opovrgla, upravo kao i Bečki dogovor prije njega.

U Zagrebu, 16. travnja 1971.

UPRAVNI ODBOR
MATICE HRVATSKE

ZAKLJUČAK HRVATSKOGA FILOLOŠKOGA DRUŠTVA

Godišnja skupština HFD, održana 8. svibnja 1971. pridružila se izjavi Matice hrvatske prihvativši ovaj zaključak:

Pridružujemo se izjavi Upravnog odbora Matice hrvatske kojom proglašava Novosadski dogovor bespredmetnim i nevažećim. Novosadski dogovor nepotpuno i neprecizno odražava jezično stanje pa se njegova formulacija ne može smatrati znanstveno osnovanom. Njegove su uopćene tvrdnje omogućile da se taj dogovor provodi na štetu hrvatskoga književnog jezika i njegove ravnopravnosti u našoj političkoj zajednici. Zbog toga on nije pomogao rješenju onih problema zbog kojih je bio donesen, štoviše, on ih je i umnožio. Osnovni uvjet da se oni uspješno riješe jest da se za hrvatski književni jezik izrade normativni priručnici osnovani na hrvatskoj jezičnoj tradiciji i praksi.